

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

У статті на основі аналізу літературних джерел досліджено сутність поняття «система управління оборотним капіталом». Визначено загальні характеристики для будь-якої системи. Виділено підходи до побудови системи управління оборотним капіталом. В системі управління оборотним капіталом виділено дві підсистеми: керуючу (суб'єкт) та керовану (об'єкт). Визначено складові політики управління оборотним капіталом. Запропоновано етапи побудови системи управління оборотним капіталом. Визначено основні завдання управління оборотним капіталом.

Ключові слова: оборотний капітал, система управління оборотним капіталом, політика управління оборотним капіталом, фінансування оборотного капіталу.

N. A. STETSENKO

Khmelnitskyi National University

THE MANAGEMENT SYSTEM OF WORKING CAPITAL OF THE ENTERPRISE

On the basis of analysis of the literature the essence of "system working capital management." Highlight approaches to construction management of working capital. The stages of construction management of working capital. The main task of working capital management. On the basis of analysis of the literature the essence of "system working capital management." The general characteristics for any system. Highlight approaches to construction management of working capital. In the management of working capital allocated two subsystems: a control (the subject) and controlled (object). The composition of working capital management policy. The stages of construction management of working capital. The main task of working capital management.

Keywords: working capital management system working capital management policy working capital, financing of working capital.

Актуальність. Сучасний стан економіки України характеризується кризовими явищами, інфляцією та вкрай високою невизначеністю умов господарювання. Зазначені умови вимагають від підприємств зміни його політики щодо оборотного капіталу: прискіпливо визначати потребу в ньому, шукати нові джерела його фінансування, вивчати проблеми ефективності використання. Отже, питання управління оборотним капіталом є надзвичайно актуальними і потребують ґрунтовного вивчення. Передусім, варто звернути увагу на дослідження сутності поняття «система управління оборотним капіталом».

Аналіз останніх наукових досліджень. Серед сучасних вітчизняних й зарубіжних вчених проблеми, пов'язані з визначенням сутності поняття «система управління оборотним капіталом» вивчають Г.М. Азаренкова, Т.М. Журавель, Р.М. Михайленко, І.Т. Балабанов, І.А. Бланк, Р. Брейли, С. Майерс, Е.Ф. Брігхем, Е.Д. Вайсман, В.М. Гриньова, В.О. Коюда, Дж. К. Ван Хорн, Д. М. Вахнович, С.В. Мочерний, Л.М. Воронович, П. Етрілл, А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, А.Ф. Іонова, Н.Н. Селезнева, Н.Н. Кадерова, Р.С. Квасницька, В.В. Ковальов, Л.О. Коваленко, Л.М. Ремньова, М.Н. Крейнина, Г.О. Партин, А.Г. Загородній, Т. Скоун, Р.А. Славюк, Г.Б. Поляк, А.І. Акодис, А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк, Г.О. Швиданенко, Н.В. Шевчук та ін.

Мета статті – дослідити та систематизувати різноманітні підходи до визначення поняття «система управління оборотним капіталом». Визначити етапи побудови системи управління оборотним капіталом.

Виклад основного матеріалу. Для раціонального формування та використання оборотного капіталу необхідним є створення системи управління оборотним капіталом підприємства. Передусім, дослідження вимагає сутність поняття «система», «система управління оборотним капіталом». Засновником загальної теорії систем є Л. Берталанфі. Він трактує поняття системи як комплексу елементів, що знаходяться у взаємодії [9, с.5]. Прихильниками такого тлумачення є ряд вчених. Так, за словами Федулової Л.І. система (походить від з грецької мови і означає утворення, складання) – це організована множина взаємопов'язаних компонентів та елементів, що взаємодіють між собою та зовнішнім середовищем у процесі досягнення поставленої мети [10, с.5].

Автори монографії під редакцією В.О. Коюди під системою розуміють сукупність функціонально взаємозалежних і взаємодіючих елементів, що становить цілісне утворення або має властивість цілісності. Таке визначення передбачає існування зв'язків між її елементами. Крім того, цілісним вважається таке утворення, в якого в результаті функціональної взаємодії елементів з'являються нові системні властивості або системний результат, відсутній у складових її елементів, що не виводяться з властивостей елементів та не зводяться до них [9, с.5]. Іванілов О.С. теж розуміє систему як сукупність взаємозв'язаних в одне ціле елементів. Елемент системи — це частина цілого, яка в процесі аналізу не підлягає поділу на складові [5, с.43].

Деякі автори роблять наголос на тому, що система управління складається з двох підсистем: керуючої та керованої. Наприклад, Касьяненко М.М. стверджує, що кожна система управління складається з двох взаємопов'язаних підсистем: управляючої підсистеми або суб'єкта управління (тобто того, хто

управляє) та керованої підсистеми або об'єкта управління (того, ким управляють). Крім цього, він погоджується з тим, що система управління складається із декількох однорідних груп елементів (технічних, технологічних, організаційних, економічних та соціальних). До технічних елементів він відносить збалансований комплекс окремих видів технічного обладнання спеціальних засобів. Технологічні елементи – це елементи, що визначають розподіл політичної або духовної діяльності, матеріального виробництва на етапи, стадії, процеси. Організаційні елементи – це елементи, які безпосередньо через розробку структури управління, відповідних інструкцій, положень та інших нормативних документів визначають раціональне використання технічних засобів, предметів праці, інформації, трудових та матеріальних ресурсів. Економічні елементи – це сукупність господарських та фінансових процесів, операцій та зв'язків. Соціальні елементи – сукупність соціальних відносин, що створюються в результаті спільної діяльності соціальних груп [6, с.125].

Г.В. Осовський, О.А. Осовський розподіляють систему на об'єднання компонентів і елементів в інтересах досягнення бажаної мети. Компонентами системи є керована та керуюча підсистеми, зовнішнє середовище, вхід, процес перетворення, вихід, канали зв'язку, а елементами є порядок здійснення операцій (технологія), устаткування, структура і люди [12, с. 15].

Колпаков В.К. теж розподіляє систему управління на керуючу та керовану підсистеми і стверджує, що управлінська система — це єдине ціле, що існує і розвивається завдяки взаємодії його компонентів. До основних компонентів управлінської системи належать вчений відносить:

- суб'єкт управління, тобто джерело керуючого впливу, той, хто управляє, виконує функції керівництва і впливає на об'єкт з метою переведення його у новий стан;
- об'єкт управління, тобто те, на що спрямовано керуючий вплив суб'єкта; що функціонує під цим впливом;
- керуючий вплив, тобто комплекс цілеспрямованих і організуючих команд, заходів, прийомів, методів, за допомогою яких здійснюється вплив на об'єкт і досягаються реальні зміни у ньому;
- зворотні зв'язки, тобто інформація для суб'єкта про результативність керуючого впливу та зміни в об'єкті [8, с. 37].

На останньому компоненті системи, виділеному Колпаковим В.К. наголошують і Скібіцька Л.І., Скібіцький О.М. Вони говорять про важливість та необхідність управлінських зв'язків і вважають, що система управління є формою реального втілення управлінських взаємозв'язків. Система управління складається й функціонує не тільки у відповідності зі змістом функції управління й характером відносин, які лежать в основі управлінських взаємозв'язків, а й у відповідності з умовами, в яких формується система управління, а також у відповідності з іманентно належними системі управління принципами її побудови, функціонування й перетворення.

Вчені розподіляють систему управління на кілька підсистем:

- Структурно-функціональна підсистема системи управління. Вона являє собою сукупність управлінських органів, підрозділів і виконавців, які виконують закріплені за ними функції й вирішують поставлені перед ними завдання, а також сукупність методів, за допомогою яких здійснюється управлінський вплив. Таку підсистему системи управління можна розглядати як єдність організації, технології й методів управління.

- Інформаційно-поведінкова підсистема системи управління.

- Підсистема саморозвитку системи управління. Ця підсистема є джерелом і провідником потреб системи управління у самовдосконаленні й одночасно носієм механізму, через який здійснюється розвиток системи управління [14, с.27].

Трохи ширше трактує систему управління Монастирський Г.Л.: «Система управління організацією включає сукупність усіх служб організації, всіх підсистем та комунікацій між ними, а також процесів, що забезпечують функціонування організацією» [11, с.123].

Блонська В.І., Толопка Н.Б. визначають систему управління оборотними коштами як систему узгоджених між собою принципів, задач, елементів та методів, які регулюють процес розробки та реалізації управлінських рішень щодо регулювання руху оборотних коштів в чітко заданих параметрах [2].

На думку авторів монографії під редакцією Коюди В.О., під управлінням обіговими коштами підприємства варто розуміти цільову комплексну програму впливу на обігові кошти та їх елементи, спрямовану на узгодження кількісних та якісних параметрів стану й ефективності управління обіговими коштами з цілями й завданнями підприємства, яка забезпечує ефективність використання останніх. Для реалізації даної програми необхідна певна технологія, система методів та технічних засобів. Отже, управління обіговими коштами поєднує як програму, так і інструментарій, що забезпечує її реалізацію [9, с.60].

Отже, для будь-якої системи характерно, що:

- вона складається з двох або більшої кількості елементів;
- кожний її елемент має властиві лише йому якості;
- між елементами системи існують зв'язки, за допомогою яких вони впливають один на одного;
- система не може існувати поза часом і простором. Вона має часову сутність (її склад може бути визначений у кожний даний момент), а також свої межі та навколишнє середовище [5].

Таким чином, дослідивши бачення різних вчених, ми вважаємо за доцільне виділити в системі управління оборотним капіталом передусім дві підсистеми: керуючу (суб'єкт) – директорів, менеджерів інших управлінців та керовану (об'єкт) – оборотний капітал. Наступним важливим елементом у створенні системи є встановлення взаємозв'язків між цими двома підсистемами – прямого та зворотного. Прямим зв'язком у запропонованій нами системі управління оборотним капіталом (тобто зв'язком, що іде від керуючої складової до керованої) є визначення цілей, політики та завдань управління оборотним капіталом; планування необхідного розміру оборотних активів підприємства; визначення джерел фінансування оборотних активів підприємства (рисунк 1).

Перш за все необхідно визначити політику управління оборотним капіталом. Брігхем Є.Ф. під політикою управління оборотним капіталом розуміє діяльність підприємства, що стосується базових рівнів для кожної категорії поточних активів, фінансування поточних активів. Менеджмент оборотного капіталу включає управлінські рішення щодо поточних активів і поточних заборгованостей [4, с. 734].

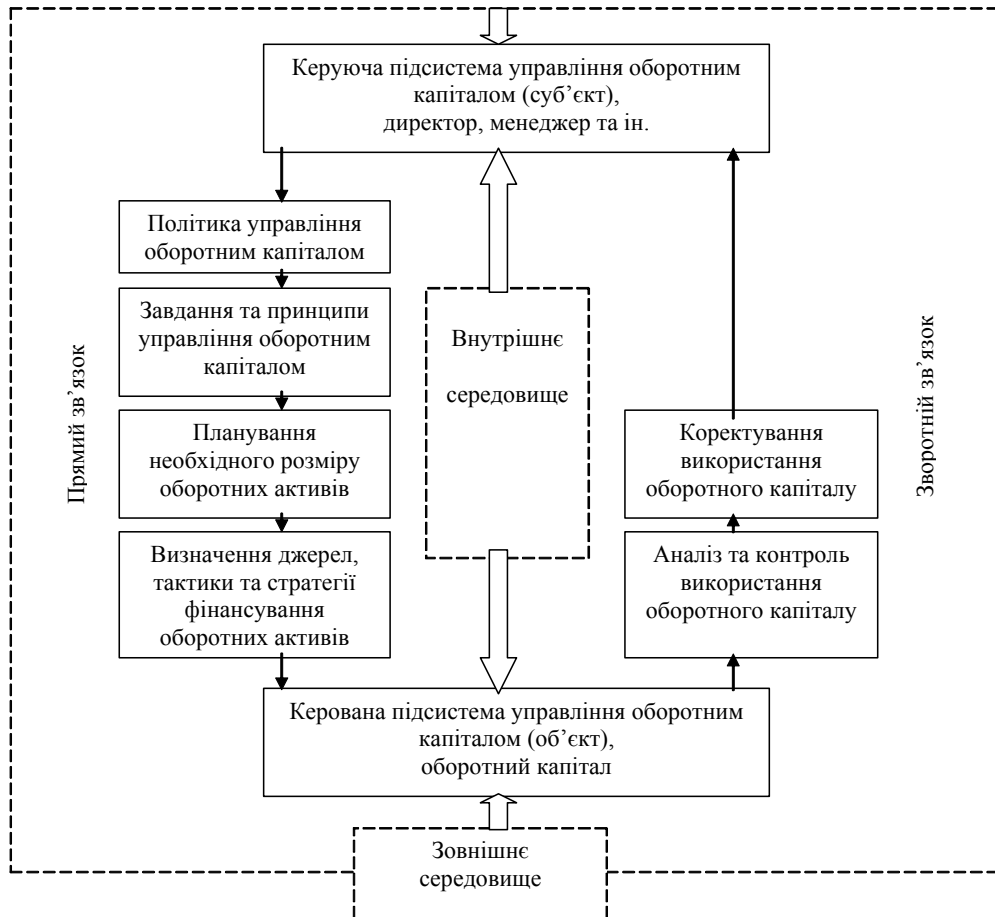

Рис. 1. Система управління оборотним капіталом підприємства [розроблено автором]

Поляк Г.Б. комплексну політику управління оборотними засобами розподіляє на управління поточними активами та поточними пасивами. Під управлінням поточними активами розуміється визначення величини, складу та структури поточних активів [15, с. 734]. Рясних Є.Г. стверджує, що суть політики управління обіговим капіталом полягає у раціоналізації джерел фінансування, оптимізації розподілу за стадіями циклу «постачання – збут», а також дієвому контролю за ресурсозабезпеченням і прискоренні його обігу. Політика управління обіговим капіталом має забезпечувати компроміс між ризиком втрати ліквідності і ефективністю функціонування підприємства, а також достатній рівень платоспроможності, прийнятний обсяг, структуру і рентабельність активів [13, с. 158].

Бланк І.А. трактує політику управління оборотними активами як частину загальної фінансової стратегії підприємства, яка полягає в формуванні необхідного обсягу та складу оборотних активів, раціоналізації та оптимізації структури джерел їх фінансування. Крім того, Бланк І.А. деталізує політику і вказує дев'ять етапів її розроблення: аналіз оборотних активів підприємства в попередньому періоді. Цей аналіз проводиться в п'ять кроків. На першому кроці розглядається динаміка загального обсягу оборотних активів. На другому кроці розглядається динаміка складу оборотних активів за їх основними складовими: запасів, дебіторської заборгованості, грошових коштів. Третім кроком аналізу є дослідження оборотності окремих видів оборотних активів та їх загальної суми. Далі розраховується рентабельність оборотних

активів, досліджуються фактори, що визначають її. На п'ятому кроці аналізу розглядається склад основних джерел фінансування оборотних активів;

- визначення підходів до формування оборотних активів підприємства, де розглядаються відповідні стратегії;

- оптимізація обсягу оборотних активів (даний етап управління оборотними активами поділено на три кроки; на першому кроці визначається система заходів для скорочення тривалості операційного (а в його рамках фінансового та виробничого) циклу підприємства);

- оптимізація співвідношення постійної та змінної частини оборотних активів;

- забезпечення необхідної ліквідності оборотних активів;

- забезпечення необхідної рентабельності оборотних активів;

- забезпечення мінімізації втрат оборотних активів в процесі їх використання;

- формування принципів фінансування окремих видів оборотних активів;

- оптимізація структури джерел фінансування оборотних активів [1, с. 310].

Взявши до уваги твердження вчених щодо політики управління оборотним капіталом, відмітимо основні її складові: забезпечення оптимального обсягу оборотних активів, визначення джерел фінансування оборотних активів.

До основних завдань управління оборотними активами відносять:

- забезпечення безперебійності виробничого процесу – для забезпечення цього завдання необхідно сформувані окремі види активів відповідно до обсягів господарської діяльності підприємства і тривалості його операційного та фінансового циклів;

- прискорення оборотності загальної суми оборотних активів – це завдання реалізується шляхом збільшення частки активів з високою оборотністю і зменшення частки активів, що обертаються повільно;

- забезпечення ліквідності оборотних активів, достатньої для підтримки платоспроможності підприємства за поточними фінансовими зобов'язаннями – реалізується за допомогою постійного контролю за розміром оборотних активів у грошовій, абсолютної ліквідній формі, а також шляхом забезпечення відповідної частини високоліквідних активів у вигляді поточних фінансових інвестицій та інших активів, які за необхідності можуть швидко трансформуватися у грошові кошти;

- забезпечення підвищення рентабельності оборотних активів – всі види оборотних активів тією чи іншою мірою пов'язані з ризиком втрати, тому потрібно мінімізувати цей ризик;

- встановлення оптимальної пропозиції між короткостроковими та довгостроковими зобов'язаннями у фінансуванні поточних активів [7, с. 192].

Одним з найважливіших кроків у системі управління оборотним капіталом є планування необхідного розміру оборотних активів. У процесі управління оборотними активами при визначенні потреби в оборотному капіталі фінансовий менеджер насамперед аналізує структуру, оборотність, ліквідність оборотних активів, а також забезпеченість оборотним і чистим оборотним капіталом підприємства.

Боди Зви, Мертон Роберт, прихильники практичного підходу до управління оборотним капіталом, стверджують, що основні принципи управління оборотним капіталом полягають у зведенні до мінімуму вкладень в неприбуткові активи, такі як дебіторська заборгованість, товарно-матеріальні запаси та в максимальному використанні «безвідсоткових» кредитів – передоплата клієнтів, нарахована, але не виплачена заробітна плата та кредиторська заборгованість [3, с. 143].

Поляк Г.Б., говорячи про необхідність оптимальної величини оборотного капіталу, відмічає, що якщо величина оборотного капіталу занижена, то підприємство буде постійно відчувати нехватку грошових коштів, мати низький рівень ліквідності, перебої у виробничій діяльності та втрату прибутку. Якщо, навпаки, необґрунтоване збільшення оборотного капіталу призведе до зменшення їх оборотності і також знизить величину прибутку [15, с. 164].

Висновок. Виходячи з проведених досліджень, ми пропонуємо систему управління оборотним капіталом, де, передусім, виділено дві підсистеми: керуючу (суб'єкт) – директорів, менеджерів інших управлінців та керовану (об'єкт) – оборотний капітал. Також, важливим елементом у створенні системи є встановлення взаємозв'язків між цими двома підсистемами – прямого та зворотного. Прямий зв'язок включає в себе: політику управління оборотним капіталом; завдання та принципи управління оборотним капіталом; планування необхідного розміру оборотних активів; визначення джерел, тактики та стратегії фінансування оборотних активів. Зворотний зв'язок включає в себе коректування використання оборотного капіталу; аналіз та контроль використання оборотного капіталу.

Література

1. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента : т. 1. / И.А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 1999. – 592 с.
2. Блонська В.І. Вдосконалення системи управління оборотними коштами торговельного підприємства / В.І. Блонська, Н.Б. Толопка // Наука й економіка. – 2010. – № 3. – С. 45–49.
3. Боди Зви Финансы : учеб. пособ. / Зви Боди, Роберт Мертон. – М. : издательский дом «Вильяме», 2000. – 592 с.

4. Брігхем Е.Ф. Основи фінансового менеджменту : підручник / Е.Ф. Брігхем ; пер. з англ.: В. Біленький, О. Медвідь, С. Лазаренко. – К. : "Молодь", КП "ВАЗАКО". – 1997. – 1000 с.
5. Іванілов О.С. Економіка підприємства : підручник / О.С. Іванілов. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.
6. Касьяненко М. М. Організація роботи та управління Державною податковою службою України : навч. посіб. / М. М. Касьяненко, М. В. Гринюк, П. В. Цимбал. – Ірпінь : Акад. ДПС України, 2001. – 229 с.
7. Коваленко Л.О. Фінансовий менеджмент : навч. посібник / Л.О. Коваленко, Л.М. Ремньова. – 3-є вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2008. – 483 с.
8. Колпаков В.К. Адміністративне право України : навчальний посібник / В.К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 544 с.
9. Концептуальні засади управління підприємством як економічною системою : монографія / за заг. ред. В.О. Коюди. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2007. – 416 с.
10. Менеджмент організацій : підручник / за заг. ред. Л.І. Федулової. – К. : Либідь, 2004. – 448 с.
11. Монастирський Г.Л. Теорія організації : навчальний посібник / Монастирський Г.Л. – К. : Знання, 2008. – 319 с.
12. Осовський Г.В. Менеджмент організацій : підручник / Г.В. Осовський, О.А. Осовський. – К. : Кондор, 2009. – 680 с.
13. Расних Є.Г. Основи фінансового менеджменту : навч. посіб. / Є.Г. Расних. – К. : Академвидав, 2010. – 336 с.
14. Скібіцька Л.І. Менеджмент : навчальний посібник / Л.І. Скібіцька, О.М. Скібіцький. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 416 с.
15. Финансовый менеджмент : учебник для вузов / Г.Б. Поляк, А.И. Акодис, Т.А. Краева и др. ; под ред. Г.Б. Поляка. – М. : Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 518 с.

Надійшла 10.09.2015; рецензент: д. е. н.